

Milli radionun təşəkkülü və inkişaf mərhələləri

I MƏQALƏ

Azərbaycanda radio verilişləri rəsmi şəkildə 1926-cı il noyabr ayının 6-da başlayıb və bu tarix milli radio-muzun təşəkkül günü sayılır. Lakin ölkəmizdə radio texnikasından ilk istifadə 1918-ci ilin yayında Gəncə şəhərində olub.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1918-ci il may ayının 28-də Tiflisdə elan ediləndən az sonra milli hökumət Gəncəyə köçüb. Həmin dövrdə Bakı daşnak, bolşevik, sentro-kaspi quldurlarının və ingilis işğalçıların əlində idi. 1918-ci il sentyabr ayının 15-də Türk islam ordusunun köməkliyi ilə Bakı düşmənlərdən azad edildi. Bununla AXC rəhbərliyi Bakıya köçürüldü. Cümhuriyyətin qurucuları AXC elan ediləndən sonra Gəncədə radiostansiya yaradıblar. Bu radiostansiya rabitə məqsədilə işləyirdi və milli dövlətimizin çətin siyasi proseslərini istiqamətləndirmək üçün çox səmərəli texniki vasitə idi.

Milli dövlətimizin qurucu liderləri kövrək addımlarını atan AXC-nin qabaqcıl Avropa ölkələri ilə ciddi siyasi, iqtisadi, mədəni, müxtəlif kommunikasiyalarla bağlı əlaqələr yaratmağa can atırdılar. Xüsusilə özünün iqtisadi yüksəlişi və beynəlxalq aləmdəki nüfuzuna görə öndə olan Fransa hökuməti ilə əlaqələr qurmağa inamla və fədakarlıqla cəhd göstərirdilər. Nəhayət, ciddi cəhdlərdən sonra 1919-cu ilin payızında (oktyabr ayının ortalarında) Fransa hərbi missiyasının nümayəndələri müstəqil Azərbaycana gəldilər. Onlarla birlikdə Fransa Respublikasının sənaye və ticarət nazirliklərinin nümayəndələri də Bakıya təşrif buyurmuşdular.

Qonaqların arasında telefon və teleqraf kompaniyasının məsul rəhbərləri də var idi. Fransalı peşəkarlar Azərbaycan Respublikasını Avropa radiostansiyasına qoşmaq üçün fəaliyyətə başladılar. Həmin dövrdə Avropa radiostansiyası Parisin mərkəzində ucalan, hündürlüyü 300 metr olan əzəmətli Eyfel qülləsində qurulmuşdu. Mühəndis və memarları Qustav Eyfel, Stefan Sovestr, Emil Nuqye, Moris Köxlendir idi.

1919-cu ildə AXC-nin rəsmi nümayəndələri, başda Əlimərdan bəy Topçubaşov olmaqla, Parisdə işgüzar səfərdə idilər. Fransız firması və mütəxəssisləri onlarla rəsmi danışıqlardan sonra Bakıya ilk mərhələ üçün vacib olan avadanlıq göndərmişdilər, quraşdırma işlərini də fransızlar özləri görürdülər. Həmin ilin noyabr ayında Topçubaşov Eyfel qülləsindəki radiostansiyadan AXC hökumətinin rəhbəri Fətəli xan Xoyskiyə Gəncədəki radiostansiyaaya birbaşa xətlə teleqram göndərmişdi. O, teleqramda həm hökuməti, həm də bütün Azərbaycan xalqını radiostansiyanın fəaliyyətə başlaması münasibətilə təbrik edir, xoş arzularını bildirirdi.

1919-cu ildə Topçubaşov Ümumdünya Poçt İttifaqına üzv olmaq üçün cəhd göstərdi. O, iqamətgahı İsveçrənin Bern şəhərində yerləşən Beynəlxalq Büroya diləkcə məktubu

vasitəsilə müraciət etmişdi. Təəssüflər olsun ki, Qafqazda, bütün Rusiyada, eləcə də Azərbaycana havadarlıq etmək istəyən Türkiyədə yaranan mürəkkəb hərbi-siyasi gərginlik şəraitində bolşeviklərin qırmızı ordusunun Azərbaycanı ilhaq etməsi fəaliyyət prosesini dayandırdı və 28 aprel 1920-ci ildə AXC süquta uğradı.

Siyasi hakimiyyət dəyişdiyi üçün radio sistemini qurmaq sahəsində başlanmış və görülən uğurlu işlər dayandırıldı. 3 ildən sonra, 1923-cü ilin noyabr ayında SSRİ Xalq Komissarları Soveti "Xüsusi təyinatlı radiostansiyalar" haqqında qərar qəbul etdi. Azərbaycanda da bu istiqamətdə geniş tədbirlər planı hazırlanıb işlər görülməyə başlandı. Bu məqsədlə Bakıda AHİŞ-in nəzdində Radio bürosu yaradıldı və bu qurum ölkə ziyalıların köməkliyi ilə kiçik sınaq verilişləri hazırlamaqla, müəyyən mənada milli radionun ilk kərpiclərini qoydular.

1924-cü il noyabr ayının 22-də Bakıda Radionun Dostları Cəmiyyəti yaradıldı. Bununla da Azərbaycanda radio yayımını təşkil etmək istiqamətində fəal işlər görülməyə başlandı. Bu işin icrası Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Şurasına həvalə edildi. Radio həvəskarları işini planlaşdırmaq, radio həvəskarları dərəcələrini yaratmaq, onların fəaliyyətlərini əlaqələndirmək üçün Radio bürosu ciddi işlər görürdü.

Dövrün tələblərinə cavab verən radiostansiya qurulmasını həyata keçirmək üçün vaxtilə Gəncədə qurulmuş radiostansiya texnikasına müraciət olundu. Həmin texniki qurğu AXC-nin hərbi naziri olmuş, general Səməd bəy Mehmandarovun sayəsində Bakıya gətirilmişdi və onu özü hər cür şər qüvvələrin xəyanətindən qoruyub saxlamışdı. Xəzər Hərbi Dəniz Donanmasının Bayıl-da qurduğu kiçik radiostansiya ilə müəyyən vaxtlarda Moskva radiosunun verilişlərini dinləmək imkanı yaratdı.

Xalq Komissarları Sovetinin 1925-ci il aprelini 22-də keçirilən iclasında Bakıda Respublika ərazisinə xidmət göstərmək məqsədi ilə radio verilişləri stansiyası tikmək qərara alındı. Onun yayım dairəsi 600 kilometrə çatmalı idi. Bu stansiya vasitəsi ilə bütün Respublikanı əhatə etmək qarşıya məqsəd qoyulmuşdu. Görüləcək işlərə nəzarət üçün xüsusi komissiya yaradılmışdı.

Dekabrın 16-da Xalq Komissarları Sovetinin və Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin birgə iclasında Azərbaycanda radio verilişləri istiqamətində görülən işlərin vəziyyəti geniş və ciddi şəkildə müzakirə olundu. Bununla da konkret əməli tədbirlər görülməsinə rəvac verildi. Yeni tikilən stansiyanın tam istifadəyə verilməsi ərəfəsində bir neçə sınaq verilişi səsləndi. Komissiya səslənməni qənaətbəxş qiymətləndirdi.

Azərbaycan radiosu 1926-cı il noyabrın 6-da "Danışır Bakı" sözləri ilə bugünkü İstiqlaliyyət küçəsi, 10 ünvanda yerləşən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının binasından (milyonçu Ağa Musa Nağıyevin tikdirdiyi "İsmailiyyə" binası) ilk dəfə efirə çıxdı. İlk günlər Bakı studiyası öz verilişləri-

ni 1 saat ərzində yayımlayırdı. Bir neçə aydan sonra efir yayımı 3 saata çatdırıldı. Paytaxtın əhalisinin gur olduğu bir neçə məkanda radio reproduktorları quraşdırılmışdı. Onlardan biri də Bakı Sovetinin binası ilə üzbəüz tikilinin divarından asılmışdı.

Qısa müddətdə Bakı əhalisi verilişlərin səslənmə saatlarını bildikləri üçün kütləvi şəkildə radio reproduktorlarının qarşısına toplaşdılar. Bakı Sovetinin qarşısında camaatın gurluğu daha çox hiss olunurdu. Xüsusilə canlı konsertlərin verildiyi günorta saatlarında, nahar fasiləsi vaxtı dinləyicilərin sayı qat-qat artırdı. Bu dinləmələr həmişə bayram ovqatında olurdu və sakitliyə yüksək dərəcədə əməl edilirdi.

Proqramlar zəif sayılan RV-47 stansiyası vasitəsi ilə yayımlanırdı. Studiyadan kənarda 1 saatlıq veriliş yaymaq üçün 3 gün hazırlıq görüldü. Studiyada rəsmi partiya qəzetlərinin baş məqalələri Azərbaycan türkcəsində və rus dilində diktör tərəfindən oxunurdu. Siyasi, ictimai xəbərlər səslənir, xanəndələrin oxuyur, şairlər siyasi həyatı, yeni quruluşu vəsf edən, həmçinin təbiət, vətən mövzularında öz şeirlərini oxuyurdular.

Ədəbiyyat və incəsənət yenilikləri də radioda öz əksini tapırdı. Xalqımızın ədəbi dilinin qorunması, inkişaf etdirilməsi, təhsil probleminin diqqətdə saxlanması radionun ali məqsədlərindən biri idi. Həftədə bir dəfə, axşam saat 9-da ölkəmizin şair və nəsirələri mikrafon qarşısında xalqa müraciət edir, şeirlər oxuyur, müəyyən siyasi-ədəbi hadisələrə qısaca fikir bildirirdilər. Dinləyicilər bu verilişə böyük maraq göstərirdi, hətta küçələrdə quraşdırılmış səsgücləndiricilər qarşısında onların çıxışlarına alovlu alqışlarla özlərinin minnətdarlıq hisslərini bəyan edirdilər.

Bakı studiyasının ilk diktoru Politexnik İnstitutunun tələbəsi İsmayıl Əlibəyov olub. O özü vaxtilə yazdığı xatirələrində bunu belə qeyd edib: "Heç mənəm yuxuma da girməzdi ki, doğulduğum Ağdaş rayonundan Bakıya gələn Politeknik İnstitutunda oxuyanda radio ilə də əməkdaşlıq edəcəm. Amma Tanrının köməyi ilə mənə belə bir xoşbəxtlik nasib oldu. Günlərin bir günü institut komsovolu təşkilatının katibi Məmmədismayıl Axundov mənə yanına çağıraraq yeni radio idarəsi yaradıldığını və ora bir nəfər savadlı adam lazım olduğunu xəbər verdi. "Orada axşam işləyərəsən, gündüz də oxuyarsan", – dedi.

O gün çox düşündüm, çox götür-qoy etdim. Savadıma güvənirdim. Amma radio haqqında orta məktəbdə fizika dərslərində keçdiyimiz ibtidai məlumatdan başqa heç bir şey bilmirdim. Ona görə də bu idarədə işləməkdənsə gələ biləcəyim barədə tərəddüd edirdim. Nəhayət, qəti qərara gəldim. Sabahki günü gedib bu idarəni tapdım. Bura Kommunist küçəsində, indiki Azərbaycan Elmlər Akademiyasının əsas binasının üçüncü mərtəbəsində, sol guşədə yerləşən üç otaqdan ibarət kiçik bir idarə idi".

İsmayıl Əlibəyovun xatirələrindən məlum olur ki, birinci otaqda bütün divar boyu böyük lampalarla təchiz olunmuş aparatlar qoyulmuşdu. Bu, şəhər translyasiya şəbəkəsinin mərkəzi məntəqəsi idi. Aparatları bir nəfər növbətçi texnik idarə edirdi. İkinci otaq studiyaya giriş otağı idi. Efirə çıxmaq üçün dəvət olunanlar studiyaya keçməzdən əvvəl öz növbələrini gözləyirdilər. Bundan sol tərəfdə kiçik bir kabinə var idi. Bu kabinədə studiyanın içərisini görmək və nəzarət etmək üçün bir pəncərə açılmışdı.

Pəncərənin qarşısında adi bir çəmodanın içində qurulan aparat bir tərəfdən studiyanın mikrofonunu, digər tərəfdən isə nəqliyyəti xətti birləşdirirdi. Bu aparatı bir nəfər texnik idarə edirdi. Onun adı İzrail Qotlib idi. Beləliklə, studiyanın mikrofon səsi bu aparatda təsvir edilir və nəqliyyəti xəttin vasitəsilə indiki Respublika stadionunun yaxınlığındakı radio stansiyasına verilir və oradan da efirə yayılırdı.

(ardı var)

İlham RƏHİMLİ,
sənətsünəşliq doktoru, professor,
Əməkdar incəsənət xadimi